

## DANSK LITTERATUR OG BIBELEN

Af Johs. Nørregaard Frandsen

### *Den ældre, danske salmetradition*

Det er formentlig i salmerne, den danske litteratur kommer tættest på Bibelens ord, mening og samlede univers. Ordet salme har sin oprindelse i et græsk ord, der betyder at slå på et strengeinstrument, så det musikalske og rytmiske er en del af definitionen på en salme. Selve betegnelsen salmer går imidlertid tilbage til de såkaldte Davids salmer, som blandt andet optræder i Det Gamle Testamente, og som oprindeligt hørte til jødernes religiøse ritualer og skikke, men som fulgte med over i de første kristne menigheder. I en dansk og dermed protestantisk sammenhæng er salmerne, som vi kender dem i dag, en art brugssange, for de er oftest defineret ved at være de menighedssange, som synges af menigheden ved gudstjenester og andre kirkelige handlinger. Dansk litteratur rummer en særdeles rig og fornem salmetradition. Den bæres af mange stemmer, mange forfattere fra en række århundreder, men det er barokdigteren Thomas Kingo (1634-1703), pietisten Hans Adolph Brorson (1694-1764) samt romantikerne Nicolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) og Bernhard Severin Ingemann (1789-1862), der leverer det, man kunne kalde ryggraden i den danske salmebog og salmesang.<sup>1</sup>

Der er stilmæssigt langt mellem Kingos lidt tunge barok og Ingemanns lette romantisme. Men salmerne er alle steder og til alle tider tolkninger af forholdet til troen, til Gud og Kristus, og dermed er de også udlægninger af Bibelen, bibelske tekststeder og fortællinger om det religiøse liv. I Grundtvigs "Som Hønen klukker mindelig" fra 1836 er det *Matthæusevangeliet* 23,37, som handler om dommen over Jerusalem, der udlægges i en billedmæssig elegant skildring af Guds nåde som hønen, der breder vingerne over sine små, forsvarsløse kyllinger:

Som Hønen klukker mindelig,  
Saa Kirke-Klokken ringer:  
O, kommer, Smaa, nu brat til mig!  
See, hvor jeg breder Vinger,  
At vogte jer med Kraft og Flid,  
For Høg og Ræv til evig Tid,  
Som Hønen sine Spæde!

Det *Jesus* er, som kalder saa,  
Med klare Klokke-Toner,  
O, lad omkap til ham os gaae,  
Vor kiærlige Forsoner!  
Hos Ham er Fred og Hvile ret,  
Hans Aag er godt, Hans Byrde let,  
Som Hønen for de Spæde!  
(Grundtvig, 1868, s. 137)

Det er hos Grundtvig ofte naturen, der giver liv og ekstra poesi til de bibelske udlægninger, således også i "Som tørstige Hjort monne skrige" fra 1811, hvor det er formuleringer og vers fra *Salmernes Bog*, salme 42 og 43, der bliver til billedrig "brugskunst", som kan synges af en menighed ved en kirkelig handling:

Som tørstige Hjort monne skrige,  
Alt efter det rindende Væld,  
Saa monne og efter dig hige,  
O Herre, min tørstige Sjæl;  
Thi du er den levende Kilde,  
Og drikke saa gjerne jeg vilde,  
For aldrig at tørste igjen.  
(Grundtvig, 1811, s. 92)

Salmerne er på den måde ikke bare banale parafraser over Bibels tekster, men eksegesi eller dybtgående fortolkninger af troen og af budskabet om troen og nåden. Sådan som præsten udlægger evangeliet i sin prædiken, så udlægger menigheden ved at synges salmerne de bibelske tekster om tro og nåde som deres aktive bidrag til den protestantiske gudstjeneste.

Den første af de store danske salmedigtere, der stadig synges søndag efter søndag i de danske kirker, var Thomas Kingo, der en tid var biskop i Odense. Hans digtning blev til i sidste halvdel af 1600-tallet, og hans litterære stil er barokken, hvilket tydeligt ses i denne pragtsalme fra omkring 1670, hvor barokkens dyrkelse af parallelfigurer er tydelig:

Sorrig og Glæde de vandre tilhaabe,  
Lykke, Ulykke de ganger paa Rad,  
Medgang og Modgang hin anden anraabe,  
Soelskin og Skyer de følgis og ad!  
Jorderiigs Guld  
Er prægtig Muld,  
Himlen er Ene af Salighed fuld.

Kroner og Scepter i Demant-spill lege,  
Leeg er dog ikke dend kongelig Dragt!  
Tusinde Byrder i Kronerne hvege,  
Tusindfold Omhu i Scepterets Magt!  
Kongernis Boe  
Er skøn Uroe!  
Himlen allene gjør salig og froe!  
(Kingo, 1995, s. 250)

Denne og mange andre af Kingos tekster er inspireret af eller undertiden endda frie gentolkninger af Bibelens Davids-salmer, hvorfra man genkender sider af billedsproget. Kingo lægger imidlertid en subjektiv vinkel ind i salmerne. Derved bygger salmen en bro mellem det himmelske og det jordiske i billedsproget, ligesom de æstetiske skildringer af symmetrierne mellem det jordiske og det himmelske så at sige synliggør, at der er en vej fra Guds Himmel til det jordiske subjekt og fra mennesket til Gud.

Den næste store af de danske salmedigtere er H.A. Brorson, der som Kingo blev biskop i den evangelisk-lutherske danske kirke, og for Brorsons vedkommende i Ribe. Brorson hører til i en anden tid end Kingo. Hans tid er pietismens tid, hvor troen og Gudsforholdet i meget højere grad end tidligere bliver gjort

til et inderligt forhold. Det ses tydeligt i Brorsons salmer, der er inderlige samtaler med Gud og med troen snarere end storslået hyldest, således i salmen "Op! All den ting som Gud har giort":

Op! all den ting, som Gud har giort,  
Hans herlighed at prise,  
Det mindste han har skabt, er stort,  
Og kand hans magt bevise.

[...]

Det mindste græs jeg undrer paa,  
I skove og i dale,  
Hvor skulde jeg den viisdom faae,  
Om det kun ret at tale?

Hvad vil jeg da begynde, naar  
Jeg lidet giennemkiger,  
Hvor mange folk der gik og gaaer,  
I alle verdens riger.

Hvad skal jeg sige, naar jeg seer,  
At alle skove vrimle,  
De mange fugle-spring, der skeer  
Op under herrens himle?

Hvad skal jeg sige, naar jeg gaar  
Blant blomsterne i enge,  
Naar fugle-sangen sammen slaer  
Som tusind harpe-streng?

Hvad skal jeg sige, naar mit sind  
I havets dybe grunde  
Kun dog saa lit kand kige ind,  
Og seer saa mange munde?

[...]

Hvad skal jeg sige, naar jeg seer,  
Hvor stjerne-flokken blinker,  
Hvor mildt enhver imod mig leer,  
Og op til himlen vinker?

Hvad skal jeg sige, naar jeg op  
Til Gud i aanden farer!  
Og seer den store kiempe-trop  
Af blide engle-skarer?

Hvad skal jeg sige? mine ord  
Vil ikke meget sige;  
O GUD, hvad er din viisdom stoer;  
Din godhed, kraft og rige;

[...]  
(Brorson, 1994, s. 99-101)

Jeg citerer så omfattende af salmen, der her i *H.A. Brorson: Udvalgte salmer og digte* fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab omfatter 15 strofer, for at vise den bevægelse fra de små ting i naturen til de store, landskabsmæssige billeder, fra jorden til havdybder, fra jord til himmelhvælv, fra jordisk til himmelsk og til Gud. De citerede forløb af strofer er parallelopbyggede og beskriver trin for trin Guds skaberværk, men kun for til sidst at erklære, at der dog ikke er ord, som er store nok. Brorson er i salmen i samtale med troen og med de kanoniske tekster, eksempelvis Det Gamle Testaments *Højsangen*.

### *Romantikens digtere*

See saa! nu begynde vi. Naar vi ere ved Enden af Historien, veed vi mere, end vi nu vide, for det var en ond Trold! det var een af de allerværste, det var "Dævelen"! Een Dag var han i et rigtigt godt Humeur, thi han havde gjort et Speil, der havde den Egenskab, at alt Godt og Smukt, som spei-

lede sig deri, svandt der sammen til næsten Ingenting, men hvad der ikke duede og tog sig ilde ud, det traadte ret frem og blev endnu værre. De deiligste Landskaber saae ud deri som kogt Spinat, og de bedste Mennesker bleve ækle eller stode paa Hovedet uden Mave, Ansigterne bleve saa fordreiede, at de vare ikke til at kjende, og havde man en Fregne, saa kunde man være saa vis paa, at den løb ud over Næse og Mund. (Andersen, 2003, bd. 1, s. 303)

H.C. Andersen (1805-1875) skrev mange af sine historier og eventyr i en dyb samtale med Bibelen og det bibelske stof. I fortællingen "Sneedronningen" fra 1845, hvis indledning citeres her, anvender Andersen således en række tekststeder, fortællinger og motiver fra Bibelen. Det Gamle Testaments syndefaldsmyte er en gennemgående og bærende del af fortællingen om de to børn, der tvinges til at drage verden rundt for at kunne genvinde deres barndoms kærlighed til hinanden som voksne. Den såkaldte "Bjergprædiken" fra Det Ny Testaments *Matthæusevangeliet*, kapitel 5, samt *Paulus' første Brev til Korintherne*, kapitel 13, er ligeledes tydeligt i brug i eventyret.<sup>2</sup> Eventyret skildrer en oprindelig lykketilstand mellem de to børn, Kay og Gerda, som imidlertid brydes, da Djævelens troldspejl knuses, og splinterne fordeles over verden. Kay får et stykke af spejlglasset i sit hjerte og et i øjet, så han vender op og ned på godt og ondt. Efter en hæsblæsende rejse verden rundt græder han endelig splinten ud, og så kan han erkende fuldt ud, og så kan han se, ansigt til ansigt, som det hedder i Paulus' brev. Således bliver tro, håb og kærlighed forenet, og størst af dem er kærligheden, for nu igen at citere fra Paulus.

H.C. Andersen baserer som nævnt mange af sine eventyr og historier på bibelske myter, legender, fortællinger og tekststeder, men altid i elegante kunstneriske tolkninger, som når svalen i eventyret "Tommelise" (1835) både kan symbolisere Lazarus' eller Kristi genopstandelse, naturen, der vågner op til foråret, og kunstnersjælen, der vågner op fra sin dvale. Svalen ligger død i muldvarpens mørke, underjordiske gange, men Tommelises kærlighed og omsorg samt hendes tro på livet, nåden og kærligheden får den til at vågne op fra dødens mørke. Senere i eventyret tager

svalen den lille Tommelise med på rejsen til "de varme Lande" (Andersen, 2003, bd. 1, s. 118 f.). Her når hun frem til sin egentlige bestemmelse, som både er digtningens og fantasiens indre sted, og som desuden er skildret som Paradisets Have. I "Historien om en Moder" (1848) skildrer Andersen en mors kærlighed som en kraft og styrke, der overvinder alt og endda sætter hende i stand til at komme før Døden til "Dødens store Drivhuus, hvor Blomster og Træer voxte underligt imellem hverandre" (Andersen, 2003, bd. 1, s. 445). Moderens kærlighed er stærk nok til at vinde et kapløb mod Døden, men ved den endelige afgørelse om Guds nåde og om menneskets lykke, der må hun lade Gud råde, der står hun uden for den afgørende port: "Og Døden gik med hendes Barn ind i det ubekjendte Land" (Andersen, 2003, bd. 1, s. 448). H.C. Andersen er en digter og forfatter, der i sin litterære samtale med Bibelens tekster udvikler det, som den canadiske litteraturforsker Northrop Frye engang kaldte "den store kode", nemlig adgangen til og dybden i de bibelske skrifter og Bibelens samlede mythos (jf. Frye 1982). Samme H.C. Andersen skrev i øvrigt også salmer, fx "Psalme" med førstelinjen "Jeg har en Angst som aldrig før", der blev trykt første gang i *Dansk Kirketidende* i juli 1864:

Jeg trædes skal af Dødens Hæl,  
 Først da sig løfte kan min Sjæl.  
 Læg *Fadervor* som Duens Blad  
 Mig paa min Tunge, gjør mig glad.  
 Har jeg ei Gud, hvad har jeg da,  
 Naar hele Verden falder fra!  
 (s. 433)

Salmen er skrevet i dagene i april måned efter stormen på Dybbøl, hvor en af Andersens nære venner, Viggo Drewsen, blev såret og taget som krigsfange. Salmen afspejler fortvivlelsen over manglende efterretninger om "Lille Viggos" skæbne i dagene efter slaget, og teksten former sig næsten som Jobs kamp for Herrens vel-signelse, ligesom salmen her i den citerede tredje og sidste strofe rummer et motiv om håb dels fra fortællingen om duen, der flyver ud fra Noas ark, dels fra nadverens sakramente.

Perioden fra 1820 til 1850 kaldes som bekendt ofte for Den Danske Guldalder. I denne periode, hvor det danske kongerige i øvrigt befinder sig i en kritisk situation efter at have mistet flåden til England i 1807, afstået Norge til Sverige i 1814 samt i øvrigt været igennem en statsbankerot, blomstrer paradoksalt nok den danske kultur som måske aldrig før eller siden. Politisk set befandt landet sig i en mærkelig tilstand mellem det gamle, åndsaristokratiske og enevældige hofsystem og det nye, som spirede frem og foldede sig ud i Danmarks første borgerlige grundlov i 1849. Det interessante er altså, at den danske kultur blomstrede inden for forskning, litteratur, billedkunst og musik. Vi kan således forbinde perioden med eksempelvis fysikeren H.C. Ørsted, digterne Adam Oehlenschläger, N.F.S. Grundtvig, B.S. Ingemann, forfatterne H.C. Andersen, Steen Steensen Blicher og Søren Kierkegaard. Maleren C.W. Eckersberg, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen og komponisterne C.E.F. Weyse og J.P.E. Hartmann. For alle de nævnte digtere og forfattere gælder det, at de forholder sig romantisk til kristendommen og dermed til Bibelen som kode og som forlæg.

Med det mener jeg, at der i hvert fald i den reformerte, protestantiske verden er tale om en fornyet interesse for kristendommen og dermed Bibelen i romantikken, der jo som bekendt følger efter oplysningstidens undertiden bibelskeptiske tid.<sup>3</sup> Den fornyede interesse for kristendommen og for religion i det hele taget efter oplysningstiden kan formentlig ses som gennemslaget af en slags kulturkristendom, siger Knud Michelsen i *Dansk litteraturs historie*. Det vil sige en kristendom, der i høj grad udspringer af og understøtter tidens nationale og historiske vækkelse. Kristendommen bliver i nogen grad et led i en opbygning af national identitet, og dermed bliver Bibelen i højere grad end før en tekst, som leverer billeder, fortællinger og myter til den nationale kultur og historie. Digtere som Grundtvig, Ingemann og Oehlenschläger samt for den sags skyld H.C. Andersen henter på hver deres måde poetisk kraft og billedrigdom i Bibelen samt i naturen, så Bibelen bliver for digterne i langt mindre grad en dogmatisk tekst, omvendt i langt højere grad til en poetisk-mytisk fortolkningstekst.

Denne forandring kan let ske i samtiden, fordi den romantiske filosofi og digtning, der især kommer til Danmark og Skandina-



vien fra tysk filosofi, rummer mange elementer, som egentlig er parallelle med kristendommen. Knud Michelsen peger i anførte fremstilling på, at kristendommen og romantikken let harmoniseres, fordi de bygger på en fælles platonisk arv, som de derved forvalter. Både kristendommen og den romantiske tænkning skelner mellem det dennesidige og det hinsides, mellem idé og materie samt mellem det timelige og det evige. Mens kristendommen og Bibelens tekster formulerer et motiv om frelse, da indeholder den romantiske tænkning snarere et begær efter en sammensmeltning med altet. Kristus bliver for eksempel undertiden i romantikkens litteratur skildret som en fortolker eller et resultat af de åndelige kræfter, ånden i naturen, der former naturen og historien. En digter som Adam Oehlenschläger kan i sublim grad skildre det religiøse i naturens magt og vælde.

De bibelske referencer kan let forbindes med en af de meget betydelige danske digtere i dansk litteratur, som hører til i den såkaldte Guldalder i dansk kunst, kultur og litteratur. Det er Steen Steensen Blicher (1782-1848), der virkede som præst i den midterste del af Jylland, hvor lyngheden endnu fandtes og strakte sig milevidt. Hans digtning rummer ikke mindst en række store noveller, som ofte tematiserer modsætningen mellem naturens store uendelighed og den menneskelige tilværelses forgængelighed. En af hans mest gennemkomponerede og kunstnerisk set stærkeste fortællinger er *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* (1824). Den slutter med et bibelcitat (*Salmernes Bog*, salme 103, jf. også salme 90), der angiver hovedpersonens herskende stemning af pietistisk tonet resignation over for livets forgængelighed i forhold til Guds evighedsdimension:

Anlangendes et Menneske, hans Dage ere som Græs; som et Blomster paa Marken, saa skal han blomstre. Naar Veiret farer over det, da er det ikke mere, og dets Sted kjender det ikke mere. Men Herrens Miskundhed er fra Evighed og indtil Evighed.

Novellen fortolker i virkeligheden netop dette tekststed fra *Salmernes Bog* meget præcist og skarpt, idet den skildrer naturens – læs driftens – opblomstring hos en ung kvinde og hendes visnen

hen som græs, hvorved hun taber sted og retning. *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* skildrer således, hvad man næsten kunne kalde kødets nedstigning, da den smukke, adelige frøken Sophie lader sine erotiske drifter lede hende nedad i det sociale hierarki, så hun fra herregården Tjele bevæger sig til samfundets bund som fortrukken kromutter. Det kunstnerisk set helt særlige er imidlertid novellens brug af en iagttager, et betraggende og reflekterende menneske, Morten Vinge, der dels ser den smukke Frøken Sophie glide helt ud af synsfeltet, dels kan gøre sig æstetiske og etiske betragtninger over den menneskelige skrøbelighed og afmagt.

### *Romantikkens salmedigtere*

Den romantiske periode er således meget betydelig, når det gælder brugen og fortolkningen af bibelske motiver og tekststeder. Dels fordi de så at sige bliver poetisk tilgængelige for digterne, der ikke så meget ser Bibelen som sakral og utilgængelig, men som en kilde til at forstå det, som opretholder det menneskelige. Det er derfor ikke tilfældigt, at Ingemann og Grundtvig udfolder sig i netop denne periode.

Grundtvig, der var teolog og havde en række præsteembeder, skrev omkring 1800 sange og salmer, og hans betydning i dansk religiøs litteratur er alene af den grund helt afgørende, ligesom hans betydning for kirkeforhold, folkeoplysning, undervisning og historieopfattelse er meget betydelig. Det kan være væsentligt for at forstå Grundtvigs tilgang til det bibelske stof også at forstå hans erkendelse af Gudsforholdet. Mennesket er jo ifølge skabelsesbetretningen skabt i Guds billede. Dette billede blev, sådan er historien i Det Gamle Testamente, forkvaklet ved syndefaldet, men det faldne menneske kan dog stadig modtage evangeliets ord samt Guds velsignelse og frelse.

Grundtvig nåede i sin teologiske tænkning frem til en formulering, som er betydningsfuld for de salmer, han skrev: Menneske først og kristen så! Denne sentens udtrykker et dybt lag i Grundtvigs tænkning, nemlig at menneskelivet ikke er en modsætning til livet i Gud, som en mere dogmatisk kristendom ta-

ler om, men tværtimod en forudsætning for det hellige i livet. Det kristne budskab må kunne forkyndes i ord og fortællinger, som har mening for mennesker, der lever et almindeligt menneskeliv. Ellers har de ingen betydning, mente Grundtvig, så han erklærer sig for "det levende ord", altså fortællende udlægning, både i pædagogik og fra prædikestolen. Det gælder ikke mindst for Grundtvig, at salmerne er et sted, hvor Bibelen og den menneskelige erfaringsverden, kristendom og menneskeliv, skal mødes. Grundtvigs salmer er derfor at forstå som levende prædikener, hvor naturen, menneskelivet, arbejdet, døgnets og årets rytmer drages ind som billeder på det, der er Guds rige og håbets genstand.

B.S. Ingemann er samtidig med Grundtvig. Han er teolog som Grundtvig og lærer ved Sorø Akademi det meste af sit liv. Hans religiøse billeder er generelt lette og elegante som her i morgensalmen "I Østen stiger Solen op" fra 1837, som jeg citerer i sin helhed for at få forløbet udfoldet:

I Østen stiger Solen op:  
Den spreder Guld paa Sky,  
Gaar over Hav og Bjergetop,  
Gaaer over Land og By.

Den kommer fra den favre Kyst,  
Hvor Paradiset laae;  
Den bringer Lys og Liv og Lyst  
Til Store og til Smaa.

Den hilser os endnu saa smukt  
Fra Edens Morgenrød,  
Hvor Træet stod med evig Frugt,  
Hvor Livets Væld udflød.

Den hilser os fra Lysets Hjem,  
Hvor størst Guds Lys oprandt  
Med Stjernen over Bethlehem,  
Som Østens Vise fandt.

Og med Guds Sol udgaaer fra Øst  
En himmelsk Glans paa Jord,  
Et Glimt fra Paradisets Kyst,  
Hvor Livets Abild groer.

Og alle Stjerner neie sig,  
Hvor Østens Sol gaaer frem:  
Den synes dem hiin Stjerne liig,  
Der stod ved Betlehem.

Du Soles Sol fra Bethlehem!  
Hav Tak og Lov og Priis  
For hvert et Glimt fra Lysets Hjem  
Og fra dit Paradiis!  
(Ingemann, 1989, s. 14)

Salmen sammenfatter alt det, man måske kunne kalde den bibelske grundfortælling om Kristi fødsel i Betlehem, der betød, at håbet om vejen til Paradis igen blev tændt. Ingemanns billede af solen, hvis stråler skinner fra Paradis og til Paradis, og som på sin vej fortæller nådens og underets historie hen over bjerge og toppe, for alle mennesker og for hele verden, er en tekst, der ikke bare fortolker en af Bibelens centrale myter, men som også litterært åbner for rige billeder, og som i øvrig betjener sig af en fin fortællemæssig teknik. Verden bliver til i digtet efterhånden som solen beskinner de enkelte dele, de enkelte elementer, som i solens skin til sidst samles i den centrale myte om genopstandelsen til Paradis.

### *Det nye og det moderne*

Fra omkring 1870'erne indtræffer det, som i dansk litteratur-, kultur- og kunsthistorie kaldes Det Moderne Gennembrud (Mortensen og Schack, 2009, bd. 3, s. 46 ff.). Digtningen vender sig, i hvert fald i nogen grad, bort fra det metafysiske og direkte religiøse og i stedet mod naturvidenskabelige erkendelser, sociale og psyko-

logiske problemstillinger. Charles Darwin og Friedrich Nietzsche kommer til at spille betydelige roller for den kunstneriske debat sammen med den videnskabelige positivisme. For brugen af den store kode i Bibelen betyder det i høj grad, at forfattere som Henrik Pontoppidan (1857-1943), Herman Bang (1857-1912) og J.P. Jacobsen (1847-1885) inddrager Bibelen, men nu snarere som en samling af historisk-poetiske legender, myter og fortællinger end som et særligt religiøst værk. I en vis forstand sætter det Bibelens tekster og billeder fri til nye fortolkninger, som når Jeppe Aakjær (1866-1930) i sine digte kan indskrive almuens bønder i historier og poetiske scener, hvor arbejdet, traditionen, bibelcitater, naturen kan danne et mytisk billede af det hele liv, hvor hver har en plads, og hvor nåden så at sige er erstattet med respekten for det enkelte individ i en sammenhængende helhed, som her i de første strofer af det lange digt "Naar Rugen skal ind":

Nu er det længe siden,  
 men end det gjemmes i *mit* Sind,  
 hvordan i Barndomstiden  
 den kjære Rug kom ind,  
 hvordan dens kjærnetunge Top  
 ved Moders svage Kræfter  
 blev lagt i Lugen op.

Først bredte Mor et Klæde  
 saa ømt som nogen Højtidsdug;  
 der maatte ingen træde  
 med Sko i Høstens Rug;  
 saa fejed hun med Limens Rest  
 hvert snavset Straa tilside  
 som for en Hædersgjæst.

Den kjære Rug var Gjæsten,  
 som gjorde hvert et Barn saa spændt;  
 se, Far han lægger Vesten  
 og sér saa indadvendt:  
 En Skjelven i et ydmygt Sind,

en Bøn til Altets Skaber,  
 før Avlen bringes ind.  
 (Aakjær, 1906, s. 45-46)

Digtet er fra den centrale cyklus af tekster, som udgør ryggraden i samlingen *Rugens Sange og andre Digte* fra 1906. Det henter sine billeder og sin poetiske kraft i den religiøse og især folkeligt-religiøse tradition og dermed både indirekte og direkte fra Bibelen. Det er især Det Gamle Testamente med dets fortællinger om et bonde- og hyrdeliv, Jeppe Aakjær udnytter og folder ud. Det er en tilgang til de kanoniske tekster i Bibelen, som en række af det folkelige gennembruds forfattere deler. Mange af disse kunstnere vendte mere eller mindre ryggen til sider af kristendommen, til samtidens religiøse bevægelser og til kirken som institution, men digtere som Jeppe Aakjær, Marie Bregendahl, Johannes V. Jensen og Thøger Larsen var samtidig alle belæste i og fortrolige dels med Bibelen, dels med den traditionelle og dermed folkelige kristendom, som levedes i almuen og blandt bønderne, hvor naturen, årstidens rytmer og en fast tro på forsynet var forudsætninger for det gode liv.

I det 20. århundrede blev det i høj grad den litterære modernisme, som fejrede triumfer og blev toneangivende. Den har kun i ringe grad et forhold til Bibelen, men Bibelens store kode, kristendommens værdier og dybe eksistentielle spørgsmål vender dog alligevel tilbage i flere forklædninger og udgaver. Præsten og forfatteren Kaj Munk (1898-1944) udgør en særlig position, da han i en række dramaer som eksempelvis *En Idealist* (1924/1928), *Ordet* (1925/1935), *Egelykke* (1940) og *Niels Ebbesen* (1942) gør kristendommen til en eksistentiel kategori og erklærer kamp mod åndelig dovenskab eller svigt både mod troen og mod det nationale ansvar. Hans teaterstykker arbejder altid både i et historisk-nationalt stof og med bibelsk-religiøse motiver, som skal vække til eksistentiel eller åndelig parathed og kamp. Munk satte altså en kunstnerisk dagsorden, også under Anden Verdenskrig, hvor han kaldte på modstand mod besættelsesmagten. Han kom selv til at betale prisen, da han i 1944 blev henrettet af fem repræsentanter for den tyske værnemagt.

En ny tolkning af sider af den kristne tænkning og af Bibelen som en særlig kilde til etiske tanke- og livsformer, finder man hos den gruppe af digtere, som samlet ofte kaldes for Heretica-digterne. Navnet henviser til, at de især knyttede sig til et litterært tidsskrift i perioden 1948-1953, som hed *Heretica*, der egentlig betyder kætteri. Tidsskriftets artikler, digte og prosa satte en ny litterær, teologisk og kunstnerisk dagsorden i en tid lige efter afslutningen af krigen, besættelsen og nazitiden, som var præget af omfattende diskussioner om ansvar, etik og moral samt pres på fortolkningen af de menneskelige værdier. Heretica-gruppen, som slet ikke var en sammenhængende gruppe, omfattede digtere som Ole Sarvig (1921-1981), Ole Wivel (1921-2004), Thorkild Bjørnvig (1918-2004) samt prosaforfattere som Martin A. Hansen (1909-1955) og Tage Skou-Hansen (1925-2015). Bibelen og de bibelske fortællinger fik ny betydning som stof og inspiration, mens nye eksistentielle og religiøse spørgsmål fik muligheder i deres kunst. Således har Martin A. Hansens roman *Løgneren* fra 1950 for længst indtaget en position som et af dansk litteraturs hovedværker. *Løgneren* bygger på eller er i dialog med en række tekststeder og motiver fra Det Nye Testamente. *Johannes' Åbenbaring* er en af de bærende tekster i romanen. Hovedpersonen hedder således Johannes, og i sin dagbog henvender han sig til Nathanael, der ifølge traditionen og *Johannes' Åbenbaring* 1,45-51 kaldes "israelitten uden svig". Det er imidlertid især *Lukasevangeliet*, kapitel 11, teksten om Kristi uddrivelse af den urene ånd, der tolkes i romanen. Romanens tema er dels konflikten mellem æstetisk selvforførelse og det at påtage sig et ansvar, dels konflikten mellem rollen som iagttager til eller deltager i livet med dets både åndelige, erotiske og dagligdags udfordringer. Romanen læses ofte, og helt berettiget, som stærkt inspireret af Søren Kierkegaards tanker om de tre stadier, der går fra æstetisk over etisk til det religiøse niveau.<sup>4</sup>

Efter Heretica-perioden, det vil sige fra og med slutningen af 1950'erne, var det i høj grad modernister som Klaus Rifbjerg (1931-2015) og Villy Sørensen (1929-2001), der blev toneangivende i dansk litteratur. De danske modernister forholder sig ofte til Bibelen, men nu som en samling af litterære myter og fortællinger. Siden 1980'erne har en ny generation af digtere imidlertid fundet nye veje i samtalen med de metafysiske sider af den kristne tra-

dition og dermed i brugen af Bibelens kanoniske tekster. Det er digtere som Søren Ulrik Thomsen (f. 1956), Pia Tafdrup (f. 1952) og Klaus Høeck (f. 1938), der igen sætter metafysiske temaer i scene sammen med skildringer af sansninger. Først og fremmest er de imidlertid ordkunstnere i ordets rette forstand, der eksperimenterer for at afsøge en virkelighed, de på forhånd oplever som sprængt og usammenhængende. Sproget er ikke uden for virkeligheden, men i virkeligheden og måske den eneste reelle adgang til den såkaldte virkelighed, så de metafysiske elementer er lige så virkelige som en rose eller en georgine eller et mord eller en avis. Jeg lader Klaus Høeck få det næstsidste ord i et digt fra en af hans store, cykliske tekster i værket *In nomine*, hvor de ti bud og Gudsforholdet er lige så nært og virkeligt som en ny cd med Bob Dylan:

du må ikke slå ihjel – siger  
jeg med en stemme hæs af blod

du må ikke slå ihjel blot for  
at dræbe – du må ikke slå

ihjel – gælder det kun mennesker?  
jeg ved det snart ikke – gør det?

du må ikke slå ihjel – gentar  
jeg med florumvunden stemme

og over os stjer  
nerne fjerne som altid  
smukkere end no

gensinde og kol  
de af silicium kol  
de som elefant

ordnen strålende  
af guds nærhed som ikke  
her under geor



ginerne i mør  
ket af spejlvendt og celest  
himmelmekanik.  
(Høeck, 2001, s. 169-170)

Bibelen har således været den store kode i dansk litteratur siden 1600-tallet, hvor Kingo slog salmetonen an. Brugen af teksterne i en litterær sammenhæng er skiftet flere gange, som vi har set, men Bibelens dybde og dens teksters eksistentielle udfordring til os som moderne mennesker er stadig levende. Den store kode er stadig en væsentlig og levende åre i dansk litteratur.

## LITTERATUR

- Andersen, H.C. (1864). Psalme. *Dansk Kirketidende* [juli 1864]. Udgivet af N. Lindberg. København: Udgiverens forlag.
- Andersen, H.C. (2003). *Andersen. H.C. Andersens samlede værker. Eventyr og Historier*, bd. 1-3. Ved Klaus P. Mortensen. København: DSL/Gyldendal.
- Bibelen. Den hellige Skrifs kanoniske Bøger* (1995). København: Det Danske Bibelselskab.
- Blicher, St.St. (1824). *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog*. I A.F. Elmquist (red.), *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark*, bd. 23, s. 145-187.
- Brorson, H.A. (1994). *Udvalgte salmer og digte*. Ved Steffen Arndal. København: DSL/Borgen.
- Bøggild, Jacob (2012). *Svævende stasis. Arabesk og allegori i H.C. Andersens eventyr og historier*. København: Spring.
- Frandsen, Johs. Nørregaard (2005). *Religion i sproget*. København: Kristeligt Dagblads Forlag.
- Frandsen, Johs. Nørregaard (2016). "Danemark. La première tradition hymnique danoise", Sylvie Parizet, *La Bible dans les littératures du monde*, A – I (s. 635-642). Paris: Les Éditions du CERF.
- Frandsen, Johs. Nørregaard (2017). "Herre, hold mig fast! H.C. Andersen som salmedigter". *Anderseniana 2017*, s. 105-115. Odense: Odense Bys Museer.
- Frye, Northrop (1982). *The Great Code: The Bible and Literature*. New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Grundtvig, N.F.S. (1812). Som tørstige Hjort monne skriige [1811]. *Saga. Nytaars-gave for 1812* (s. 92-94). København: Andreas Seidelin.
- Grundtvig, N.F.S. (1868). Som Hønen Klukker mindelig. *Psalmer og aandelige Sange*, 1 (s. 137). København: Michaelsen & Tillge.
- Hansen, Martin A. (1950). *Løgneren*. København: Gyldendal.
- Høeck, Klaus (2001). *In nomine*. København: Gyldendal.
- Ingemann, B.S. (1989). *Morgen- og Aftensange*. Ved Knud Bjarne Gjesing. Herning: Poul Kristensens Forlag.

- Kieler, Benedicte og Mortensen, Klaus P. (1999). *Litteraturens stemmer*. København: Gad.
- Kierkegaard, Søren (2016). *Stadier paa Livets Vei* [1845]. Søren Kierkegaards værker, bd. 6. Udgivet af Niels Jørgen Cappelørn. København: Gyldendal.
- Kierkegaard, Søren (2016). *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* [1846]. Søren Kierkegaards værker, bd. 7. Udgivet af Niels Jørgen Cappelørn. København: Gyldendal.
- Kingo, Thomas (1995). *Digting i udvalg*. Ved Marita Akhøj Nielsen. København: DSL/Borgen.
- Michelsen, Knud (2008). Romantik og kristendom. I Klaus P. Mortensen og May Schack (red.), *Dansk litteraturs historie*, bd. 2, 1800-1870 (s. 61-66). København: Gyldendal.
- Mortensen, Klaus P. og Schack, May (red.). (2009). *Dansk litteraturs historie*, bd. 3, 1870-1920. København: Gyldendal.
- Munk, Kaj (1928). *En Idealist* [1924]. København: Aschehoug.
- Munk, Kaj (1932). *Ordet* [1925]. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Munk, Kaj (1940). *Egelykke*. København: Aschehoug.
- Munk, Kaj (1942). *Niels Ebbesen*. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Nielsen, Erik A. (2009). *Kristendommens retorik*. København: Gyldendal.
- Nielsen, Erik A. (2010). *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom*. København: Gyldendal.
- Nielsen, Erik A. (2013). *H.A. Brorson. Pietisme, meditation, erotik*. København: Gyldendal.
- Parizet, Sylvie (2016). *La Bible dans les littératures du monde, A – I*. Paris: Les Éditions du CERF.
- Aakjær, Jeppe (1906). *Rugens Sange og andre Digte*. København: Gyldendal.

## NOTER

- 1 Artiklen er tidligere publiceret med titlen "Danemark. La première tradition hymnique danoise" i Sylvie Parizets *La Bible dans les littératures du monde* (2016).
- 2 Jeg anvender her og i det følgende Bibelen. *Den hellige Skrifs kanoniske Bøger* (1995).
- 3 Jf. Knud Michelsens afsnit om romantik og kristendom i *Dansk litteraturs historie* (2008).
- 4 Jf. Søren Kierkegaards *Stadier paa Livets Vei* (1845) eller *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846).